

FARKAS GYULA*

Századunk új tudományának, a vezetéstudomány művelésének meghonosodása Magyarországon és annak ezeréves hazai gyökerei

A vezetéstudomány kezdeteit a századforduló idejére keltezzük, *Taylor*nak az Amerikai Gépészmérnökök Egyesületében 1893-ban megtartott „scientific management”, azaz „a tudományos üzemvezetés” tárgyú előadásához és az e témakörben írt könyvének 1903 évi megjelenéséhez, továbbá *Fayol* „Administration industrielle et générale”, azaz az „Ipari és általános vezetés” című könyvének 1916-ban történt kiadásához kötve.

A magyar ipar korabeli vezetői haladó szelleműek voltak, és már az évszázad első évtizedében a Gyáriparosok Országos Szövetségében tanácskozások indultak meg a taylori korszerű termelési rendszerek bevezetéséről. Ennek következtében kezdett *Méhely Kálmán* foglalkozni *Taylor* módszereivel. Ezek elterjesztésére előadásokat szerveztek a mérnökök akkori szakegyesületeiben. Ezeket tekinthetjük a magyarországi modern ipari vezetési-szervezési kutatások és alkalmazások kezdeteinek. Feltehetően ezek hatására jelent meg *Edinger Tamás* „Az iparvállalatok szervezése és ellenőrzése” című munkája mint az üzemi-vállalati vezetés kérdéseivel foglalkozó szakkönyv.

A taylorizmus hatása nem gyöngült hazánkban a Tanácsköztársaság idején sem, pedig a kommunizmus fő ideológusának, *Lenin*nek nagyon rossz véleménye volt róla. Ennek ellenére *Hevesi Gyula*, a szociális termelés népbiztosa, a „Szociális termelés” című hetilap 1919. július 20-i számában cikket írt „Tudományos üzemvezetést” címmel. A címben is utalva *Taylor* tanulmányára, gyakorlatilag is bizonyította, hogy a magyar ipari vezetők a politikai rendszerektől függetlenül is a korszerű és hatékony módszerek alkalmazásával szervezték, ill. szándékoztak vezetni a termelést. Akkor nagy bátorság volt egy ilyen cikk megírása *Hevesi*től, és a cikk megjelentetése a lap szerkesztőitől.

Az első világháború után, különösen a gazdasági válság után, a háborús gazdálkodásra való áttérés hatására széles körű szervezési és vezetési kutatási tevékenység indult el hazánkban. A nagy gyárakban szervezési irodák alakultak. Ebben az időben kezdődött meg az elektromechanikus rendszerszervezés is vállalatainknál. Ekkor alakult meg a Magyar Racionalizálási Bizottság, amelynek keretében szervezési és vezetéselméleti kutatások folytak, és tanácsadó-szolgálat is működött.

Ugyancsak a két világháború közötti időszakban alakult több egyetem és főiskola egyesítésével a „József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem”. Ennek az ipari vezetőképzés szempontjából az volt a különös jelentősége, hogy a Közgazdasági kar tanárai a mérnökhallgatók szá-

* 1148 Budapest, Nagy Lajos kir. út 86/C Telefon: 252-3036.

mára magas szinten közgazdasági és jogi tárgyakat oktathattak mint az iparvállalati vezetéshez feltétlenül szükséges szakismereteket.

E korról szólva nem szabad említés nélkül hagynom *Leopold Lajos* érdekes művét, amelynek címe „A presztízis”. Ez 1912-ben jelent meg Magyarországon, de már egy évvel később kiadták Angliában is, és 1916-ban Németországban is. A szerző a témát társadalomtudományi szempontból vizsgálta, az mégis szoros összefüggésben van a vezetéssel, mert a vezetés, mint ember-ember közötti kapcsolat, a társadalomtudományok körébe is tartozó jelenség. E kapcsolatban a presztízisnek különös jelentősége van.

A második világháború után a koalíciós kormány már korán felismerte, hogy a gazdaság újjáélesztése nem nélkülözheti a jó vezetési és szervezési munkát. Ezért ennek fejlesztése, tudományos művelése és eredményeinek gyakorlattá tétele érdekében már 1946-ban létrehozta az Ipari Termelési Tanácsot. E munka szakszerűségének elősegítésére 1947-ben megalakult a Munkatudományi és Racionalizálási Társaság (MRT), a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) egyik alapító szervezete. Ennek kezdeményezésére a kormány létrehozta az e témával foglalkozó Munkatudományi és Racionalizálási Intézetet, majd 1948 után, az államosítások során igazgatói állásokba került munkáskáderek képzésére megalapították a Gazdasági és Műszaki Akadémiát, amelyet a köznyelv Vörös Akadémiaként emlegetett. Ez az első magyar önálló vezetőképzési intézmény. Kétéves bentlakásos tanfolyamain sok száz ipari vezetőt képeztek ki.

A Budapesti Műszaki Egyetemen (BME) 1948-ban indult meg *Taylor* szellemét idézően a szervezés témakörének oktatása a gépészmérnök-képzés keretében, „Üzemgazdaságtan” címen. *Harsányi István*, e téma egyik hazai úttörője, a későbbi Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság (SZVT) alapítója és társelnöke tartotta e tárgy előadásait. Ekkor alakult az Ipari Üzemgazdaságtan Tanszék (a mai Vállalati Vezetés és Gazdaságtan Tanszék), amely a későbbi gazdasági mérnök képzésnek is bázisa lett. Ez az 50-es évek második felében indult el, majd követte a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (MKKE) a közgazdász-mérnök képzés. Ez fejlett foka a posztgraduális ipari vezetőképzésnek. A Miskolci Nehézipari és a Veszprémi Vegyipari Egyetemen is létrejöttek a vezetés és szervezés témakörével foglalkozó tanszékek.

A társadalmi tudományos egyesületek körében is megjelent a vezetés témakörével való foglalkozás. Az 1948-ban megalakult MTESZ jelentős részt vállalt ebben. Keretében működött az 1950-ben alapított Üzemszervezési Tudományos Társaság, az MRT utódja. 1953-ban ez tovább alakult Központi Tervgazdasági Bizottsággá, hiszen ebben az időben a vezetés legfőbb módszerének a tervezést tekintették. Ettől a téma művelését az 1957-ben alapított Központi Ipargazdasági Bizottság vette át, a későbbi SZVT közvetlen elődje. Ennek keretében *Frank Tibor*, *Harsányi István*, *Ludányi Lajos* és *Hegedűs Tibor* Vezetéstudományi Bizottság létrehozását kezdeményezte. Ez 1963 őszén meg is alakult és még ma is működik, részben az SZVT Vezetési Szakosztályává alakulva, részben annak egyik bizottságaként, Vezetéstudományi és Történeti Bizottság néven. Ugyanekkor alapították a Szervezéstudományi Bizottságot, amely most az SZVT szakosztályaként működik.

Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése erős impulzust adott a vezetés tudományos vizsgálata, művelése és oktatása széles körű és szervezett beindítására. Ebben – a MTESZ-ben is folyó tevékenység hatására – kezdeményező volt az akkor erősen reformszellemű MSZMP* is. A KB** 1965. novemberi határozata kimondta: „Elő kell készíteni a korszerű vezetőképzés megvalósításának rendszerét.” Ehhez elsőként a MTESZ kapcsolódott realizált intézkedésekkel. Miskolcon a helyi megyei PB***-gal és a Nehézipari Műszaki Egyetemen együttműködve létrehozták a Borsodi Vezetőképző Iskolát, és ugyancsak a MTESZ szervezésében, a helyi szervekkel együttműködve alakult meg ugyanekkor a Dunaújvárosi Vezetőképző Iskola is. Itt meg kell említenem elsősorban a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen a vezetés témáját gondozó tanszék vezetőjét, *Susánszky János* professzort és *Ladó Lászlót*, a BME későbbi professzorát, valamint *Czabán János*, *Antal Iván* és *Szabó László* neveit, akik ezen úttörő munkában részt vettek. Közreműködésükkel

* Magyar Szocialista Munkáspárt

** Központi Bizottság

*** Politikai Bizottság

jelentek meg már 1967-ben és 1968-ban e posztgraduális vezetőképző iskolák jegyzeteinek első kötetei is.

Ebben az időben a taylorizmussal együtt más nyugati, a „szocialista vezetés”-től elkülönítetten „polgári vezetési iskolák”-nak nevezett irányzatok kutatása és ismertetése is napirendre került, kezdetben „a polgári vezetési iskolák bírálata” fedőnévvel. Ez módot adott a menedzserizmus megismertetésére és gyakorlatának tétova alkalmazására is. Mintha a „menedzser-kapitalizmus” mintájára itthon a „menedzser-szocializmus” kísérletét kezdtük volna meg.

Közben a MTESZ Központi Ipargazdasági Bizottsága keretében működött Vezetéstudományi Bizottságban felvetődött a közép- és munkahelyi szintű vezetők képzésének szükségessége is. Ezért létrehozta a „Közép- és alsószintű vezetők képzése munkabizottság”-ot, amely megindította a megyei szervekkel együttműködve ezen vezetőréteg képzését az egész országban. Így például megkezdődött Egerben a Heves megyei Vezetőképző munkája, amely szervezet már 1971-ben jegyzetet is adott ki. A bizottság a munkahelyi vezetők képzésének segítésére könyvsorozatot is szerkesztett és adott ki.

A MTESZ keretében működött Ipargazdasági Bizottság 1966-ban megszervezte az első magyarországi „Vezetéstudományi Konferenciát”. Ennek célja a témával foglalkozás propagálása volt és az, hogy lehetőséget biztosítson a témát kutatók számára munkásságuk nyilvánosságra hozatalára, tapasztalatcserére, vitára, ezáltal is kedvet adva a munka folytatására. További célja volt, hogy az új kutatóknak alkalmat adjon a bemutatkozásra és a közös munkába való bekapcsolódásra. E konferencián összefoglalták a vezetés tudománya terén addig Magyarországon elért eredményeket. Az 1969-ben Esztergomban megrendezett II. Vezetéstudományi Konferencia a vezetők képzésével foglalkozott. Azóta már a Központi Ipargazdasági Bizottságból 1970-ben alakult Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Vezetési Szakosztálya nyolc nemzetközi vezetéstudományi konferenciát rendezett. Közben sorra megalakultak az ágazati vezetőképző intézetek, oktatói-kutatói feladattal és 1967-ben létrejött az Országos Vezetőképző Központ is. Az egyetemeken és továbbképző intézeteikben is, a graduális és posztgraduális oktatásban egyre nagyobb teret kapott a vezetőképzés és továbbképzés, és a téma tudományos igényű kutatása.

Természetesen a Magyar Tudományos Akadémia keretében is foglalkoztak a vezetés kérdéseivel. De ezen foglalkozások megindulása sem volt akadálymentes. Még a 70-es évek elején is vitatták: van-e létjogosultsága önálló vezetéstudományról beszélni, vagy esetleg a szervezés témaköre részeként kell-e kezelni. Jól tükrözi e lassú fejlődést az Akadémia bizottsági rendszerének fejlődése:

- 1962-ben még csak „Közgazdasági Bizottság”-ot találunk;
- 1973-ban már van „Igazgatási Bizottság”, Közigazgatás-tudományi és Vállalati szervezési szekciókkal;
- csak 1980-ban alakult meg a „Vezetés- és Szervezéstudományi Bizottság”, ma már több albizottsággal.

Ez a rövid története annak, hogyan honosodott meg hazánkban a milleanáriumi évszázadában a modern ipari és általános vezetés tudománya. De ahogyan igaz, hogy a nagyvilágban is a századforduló idejét tartják a vezetéstudomány megszületésének, de azért annak jelentős előzményei voltak több száz, több ezer évre is visszatekinthetően, Magyarországon is ezeréves gyökerei vannak a vezetés tudományos művelésének és oktatásának. Hiszen már két évszázaddal előttünk, *Mária Terézia* utasítására, a Selmeci Akadémián vezetési ismereteket is oktattak. A katonai vezetéstudományosan tárgyaló mű *II. Rákóczi Ferenc* „A hadakozó ember schólája” és *Zrínyi Miklós* „Tábori kistractája”. *Mátyás király* könyvtárában is sok, a katonai és az állami vezetéstudomány tárgyaló kötet található, Corvin Mátyásnak ajánlva.

Sok más példát is hozhatnánk, de a részletek helyett történelmünk egyik legkomolyabb vezetéstudományi oktató könyvéről, az államalapító *Szent István* fiához írt Intelmeiről fogok szólni. Ebben István az állami vezetés alapelveit tárgyalja, hogy fiát leendő vezetői feladatára előkészítse: „...nem mulaszthatom el, édes fiam, hogy Téged még életemben példákkal, parancsokkal, tanácsokkal és javaslatokkal ne gyámolítsalak, hogy majdan a magad és alattvalóid életének szokásait

ékesítsed, ha majdan a főhatalom átszálltával utánam uralkodni fogsz.” Először tárgyalja a hűbéri királyság ideológiai alapelveit, hierarchikus rendjét. Negyedik törvényében a nemesemberekről szól: „Legyenek ők neked katonáid, de ne szolgálid. Harag, kevélység és irigység nélkül, békességesen, jóságosan uralkodj rajtuk, mindig észben tartva,hogy semmi sem emel föl, csak az alázottság és semmi nem aláz meg, csak a kevélység és az irigység.” Később a tanácsadókról írja: „Nem pöffeszkedő és középszerű férfiakról kell tanácsot kérni. ... Ha bölcsekkel jársz, bölcsen fogsz cselekedni, ha balgákkal veszed magad körül, velük társulsz.”

Nagyon fontos intés a maiak számára is: „Quis Graecus reget Latinos Graecis moribus?...” azaz „Ki az a görög, aki a latinokat görög szokások szerint kormányozná? vagy ki az a latin, aki a görögöket latin szokás szerint igazgatná? Senki!” E témát részletesen ki is fejti. Mai tanulsága: nem szabad sem a szovjet-orosz módszereket, de a nyugati gyakorlatot sem mindenfajta meggondolás nélkül nálunk alkalmazni, csak megfelelő adaptáció útján, „hogy saját néped kiválónak tartson és az idegenek dicsérjenek”.

Korunk nagy problémájáról, a nemzetiségi kérdésről is ír: „amiként különböző tájakról jönnek vendégek, különböző nyelvet, szokást, példát és fegyvert hoznak magukkal, mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli...” „Mert egynyelvű és egysokaságú ország gyenge és esendő. Ennél fogva megparancsolom, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsd és becsben tartsd...” István király tehát hasznosnak tartotta a nemzetiségek jelenlétét és ezt azzal is hangsúlyozta, hogy elődeivel szemben, akik a magyarok vezérének tartották magukat és akiket a krónikák is „Dux hungarorum”-nak neveztek, ő saját magát szívesen „Rex Hungariae”-nak, „Rex Pannoniae”-nak, azaz Magyarország királyának nevezte. Sőt, még inkább „Rex gentium Hungariae”-nak, Magyarország népei királyának tartotta magát, azaz a Magyar Államot alkotó népek királyának. Ez hasznos üzenet lehet a világ összes, nemzetiségi kérdésekkel küszködő államai vezetői és állampolgárai számára is.

Végül a 10. parancsolatban összefoglalóan írja: „Az erények teljessége teszi teljessé a királyok koronáját...” „Kell, hogy a királyt kegyesség és irgalmasság díszítse, de a többi erény is ékesítse. Mert ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király névre, zsarnoknak kell nevezni. Ennek okából megparancsolom, hogy mindenütt és mindenekben a szeretetre támaszkodva ne csak atyafiságodhoz és rokonságodhoz légy kegyes, de mindenkihez, aki hozzád járul. ... Légy becsületes és sohase harcolj az igazság ellen.”

Mindez csak néhány gondolat István király vezetési elveiből, mint ahogyan egész előadásom is csak néhány pillanatkép volt a vezetéstudomány művelésének és oktatásának magyarországi ezeréves gazdag múltjából, de a rendelkezésemre álló keret többet nem engedélyezett.

IRODALOM:

Bogár Károly: Tallózás 1100 év magyarországi vezetési irodalmából. (Kézirat, 1995.)

Boross Zoltán tájékoztatója (Kézirat).

Fayol, Henry: Ipari és általános vezetés (KJK 1984).

Folkmayer Tibor: Beszámoló a korábbi vezetéstudományi konferenciák eredményeiről. (Előterjesztés az SZVT Vezetési Szakosztálya elnöksége számára.)

Harsányi István: A vállalati vezetés tanítása egyetemünkön. (Tanszéki Közlemények, BME Ipari Üzemgazdaságtan Tanszék, 1983 január.)

Hegedűs Tibor: A vezetéselmélet jelentősége és kialakulása. (Kézirat, 1960.)

Frank Tibor: Szemelvények az üzemszervezés magyarországi múltjából. (Kézirat)

Kovács Sándor: Henry Fayol és a vezetés tudománya. (Tanulmány *H. Fayol*: „Az ipari és általános vezetés” kiadványban.)

Leopold Lajos: A presztízs. (KJK 1988)

Ludányi Lajos: Vázlatos áttekintés a „Vezetési Bizottság” eddigi tevékenységéről. (Előterjesztés a MTESZ Központi Ipargazdasági Bizottsága számára, 1969.)

Marosi Miklós: Előszó. (*F. W. Taylor*: „Üzemvezetés...” c. kiadványban).

Az MSZMP KB határozata 1965. november 18-án.

Sancti Stephani primi regis Hungariae de regum praeceptis decem ad Sanctum Emericum Ducem. (Egyetemi Könyvtárban, kétnyelvű kiadás, Tormay Cecil fordításában.)

Susánszky János: A szervezéstudomány és gyakorlat fejlődésének egyes kérdései. (*S. J.*: „Tanulmányok a szervezésről és vezetésről” kötetben. Akadémiai Kiadó, 1985.)

Taylor, F. W.: Üzemvezetés. A tudományos vezetés alapjai. (KJK 1984)

Vezetési ismeretek. Szerk.: dr. Susánszky János (KJK 1967–1968–1969).

Zsámboki László tanulmánya a „Vivat Academia” c. kötetben.